

SOCIALISTIČNA DEMOKRACIJA IN KULTURA*

Boris Ziherl

Osvoboditev neposrednega proizvajalca izpod suženjske podrejenosti delitvi dela je nedvomno glavni smoter boja za socialistično demokracijo in za njeno progresivno razvijanje na vseh področjih družbenega življenja. To je hkrati konkretna vsebina in najgloblji smisel socialističnega humanizma: boriti se proti buržoaznemu individualizmu in njegovim družbeno-ekonomskim osnovam, za socialistične družbene odnose in njihove materialne osnove, da bi na teh osnovah zrasle celovite človeške osebnosti bodočnosti.

Zgodovina nastajanja in razvijanja razredne družbe je hkrati zgodovina degradacije, ponižanja neposrednega proizvajalca, njegovega izpreminjanja v dodatek produkcijskim sredstvom. »Instrumentum vocale« v sužnjeposestniški družbi, srednjeveški tlačan, proletarec v kapitalizmu, — to so zgodovinsko konkretne oblike te degradacije.

Ločeni od neposredno produktivnega dela in v svojem obstoju navezani na delo neposrednih proizvajalcev si vladajoči eksploatatorski razredi hkrati prilaste vse vodstvene funkcije v gospodarstvu in politiki.

Njihov monopol v vodstvu gospodarstva je povsem razumljiv spričo dejstva, da so osnovna produkcijska sredstva v zasebni lastnini sužnjeposestnika, odnosno fevdalnega gospoda, odnosno kapitalista. Edino področje, na katerem neposredni proizvajalec v sila ozkih mejah ohrani neko vodstveno vlogo v gospodarstvu, tvori tako imenovana drobna produkcija, se pravi, patriarhalno kmečko gospodarstvo in obrtnikova delavnica. Toda tudi tu je neposredni proizvajalec dejansko skoraj zmerom, direktno ali indirektno, podrejen tujemu gospodarskemu vodstvu, fevdalcu, trgovcu, bankirju itd.

* Pričujoča razprava je nastala na podlagi predavanj, ki jih je pisec o tem predmetu imel v raznih delavskih kulturno-prosvetnih društvih. Zato so bile nekatere njene glavne misli že povzete in objavljene v sarajevskem »Oslobodjenju« in beograjskem »Radu«.

Za opravljanje skupnih poslov, se pravi, v politiki, si vladajoči razred v vsakem zgodovinskem razdobju poleg drugih sredstev za utrjevanje svojega gospostva ustvari svoj državni aparat, ločen od ljudskih množic in v bistvu nasproten njihovim interesom.

Tako je bilo v sužnjeposestniški, v fevdalni in v kapitalistični družbi.

S to zgodovinsko delitvijo družbenih poslov je človek, kakor pravi Marx, izgubil samega sebe. Toda, različni razredi so v različnih dobah na različni način čutili in prenašali ter še čutijo in prenašajo to izgubo, ali bolje, to pomanjkanje svoje človeške celovitosti. Govoreč o obeh osnovnih razredih kapitalistične družbe je Marx v enem izmed svojih zgodnejših del, v »Sveti družini«, zapisal: »Posedujoči razred in razred proletariata predstavljata isto človeško samoodtujitev. Toda prvi razred se v tej samoodtutitvi dobro in solidno počuti, gleda v odtutitvi svojo lastno moč, in ima v njej videz človeške eksistence; drugi pa se čuti v odtutitvi uničenega, vidi v njej svojo nemoč in resničnost nečloveške eksistence. On je, da se poslužim Heglovega izraza, v zavrnjenosti upor proti tej zavrnjenosti...«¹

Zato je proletariat postal in do današnjega dneva ostal vodilna sila v boju za osvoboditev človeka kot človeka, glavni nosilec resničnosti, zgodovinsko konkretnega humanizma.

Bilo bi kajpak nepravilno, če bi delitev dela v družbi, še prav posebej pa delitev ljudi na neposredne proizvajalce in na tiste, ki vodijo gospodarstvo in politiko, imeli za nekak izvirni greh človeštva.

Marx in Engels sta dokazala zgodovinsko neogibnost delitve dela med široko množico neposrednih proizvajalcev, ki se zaradi nizke stopnje v razvoju produktivnih sil, se pravi, zaradi svoje popolne priklenjenosti na proizvajanje neogibno potrebnih materialnih dobrin, ne morejo posvečati poslom, skupnim vsej družbi, in med peščico ljudi, katerih privilegij je prav vodstvo skupnih poslov v gospodarstvu in politiki.² Hkrati sta v veliki industrijski revoluciji svojega časa videla

¹ Marx-Engels, Gesamtausgabe, Berlin 1932, I. oddelek, zv. 3, str. 206.

² Engels, Anti-Dühring, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani 1948, str. 208.: »Dokler je bilo človeško delo še tako malo produktivno, da je dajalo le majhen presežek preko nujnih življenjskih potrebščin, je bilo mogoče povečati produktivne sile, razširiti trgovino, razviti državo in pravo, ustvariti umetnost in znanost le s povečano delitvijo dela, ki je morala imeti za svojo osnovo veliko delitev dela med množicami, ki so opravljale preprosto ročno delo, in redkimi privilegiranci, ki so se ukvarjali s tem, da so vodili delo, trgovino in državne posle, pozneje pa so se pečali tudi z umetnostjo in znanostjo.«

nastajanje realnih možnosti in pogojev za postopno odstranjevanje te usodne delitve dela.³

Od Marxovih in Engelsovih časov sem je industrijska revolucija odprla nova prelomna razdobja. V prvi polovici 20. stoletja so se produktivne sile razvile z ogromno naglico in se danes, na temelju naj-novejših odkritij v jedrski fiziki in njihove praktične uporabe v gospodarstvu, bližajo najfantastičnejšemu razmahu.

Danes je povsem jasno, da bo tak razvoj produktivnih sil omogočil odločilno skrajšanje tistega delovnega časa, ki ga človeku narekujejo njegova materialna nuja in vnanja smotrnost, se pravi, vsakemu človeku bo omogočil svobodni razvoj njegovih ustvarjalnih sil onstran družbeno potrebne materialne produkcije. Marxovo »carstvo svobode« danes ni več zgolj stvar domišljije genialnega znanstvenika. Ta smoter nam postaja danes močno nazoren. Toda, napak bi bilo misliti, da ga bo človeštvo doseglo avtomatsko, zgolj na podlagi sodobne tehnike, ne glede na to, kdo bo gospodar te tehnike. Tega smotra ni moči doseči brez zmagovito izbojevanega boja, ki ga dandanes sile socializma in miru po vsem svetu bijejo s silami reakcije in vojne, brez boja, ki še zmerom žre neznanska sredstva, ustvarjena s presežnim delom neposrednih proizvajalcev.

Iste prirodne sile, ki sta jih sprostila človeški um in delo, bodo postale v službi socializma in miru dejansko p r o d u k t i v n e sile, med tem ko bi se v službi reakcije in vojne izprevrgele v orožje neslutenege barbarstva in zatiranja, v sredstvo za iztrebljenje človeštva.

Nove produktivne sile terjajo nove produkcijske odnose, v katerih se edino lahko uveljavijo kot blagodejne sile občečloveškega napredka. Za to skladnost se dandanes v najrazličnejših oblikah in zgodovinskih okoliščinah bori vse napredno človeštvo z delavskim razredom na čelu. Z drugimi besedami, realna m o ž n o s t Marxovega »carstva svobode« bo o s t v a r j e n a le z bojem za nove, socialistične produkcijske odnose, s konkretnim razvijanjem socialistične demokracije in vseh njenih bistvenih obeležij.

*

³ Gl. Marx, Kapital, zv. III., izd. Kulture, Beograd 1948, str. 710—711; Engels v Anti-Dühringu (str. 208—209) bistvo problema na kratko obeleži takole: »Šele ogromno povečanje produktivnih sil, ki smo ga dosegli z veliko industrijo, omogoča, da se delo porazdeli na vse člane družbe brez izjeme in da se s tem delovni čas vsakega posameznika tako omeji, da preostaja vsem dovolj prostega časa za sodelovanje v splošnih družbenih zadevah — tako teoretičnih kakor praktičnih.«

Družbeni prevrat, kakršnega smo pri nas izvršili v letih 1941 do 1945, je ustvaril najustreznejše politično-ekonomske pogoje za likvidacijo odnosov, zgrajenih na degradaciji neposrednega proizvajalca. Produktijska sredstva so bila odvzeta zadnjemu eksploatorskemu razredu, kapitalistom. Državna oblast se je izpremenila v orodje neposrednih proizvajalcev, delavskega razreda in ostalih delovnih ljudi. Upostavljena je bila oblika vladavine, ki jo navadno imenujemo ljudska oblast.

Toda, kadar govorimo o ljudski oblasti, moramo imeti pred očmi dvoje.

Že Lenin je poudarjal, da je treba razlikovati med oblastjo ljudstva ali, kakor danes tudi pravimo, neposredno socialistično demokracijo, in med oblastjo, ki naj z vso svojo dejavnostjo služi ljudstvu in je v tem smislu ljudska oblast, ni pa še neposredna oblast ljudstva. Leta 1919 je na VIII. kongresu Ruske komunistične partije (boljševikov) med drugim dejal: »Zaradi nizke kulturne ravni so sovjeti, ki so po svojem programu upravni organi, katere vodijo delovne množice, v resnici upravni organi, ki samo služijo delovnim množicam... Birokracija je premagana. Izkoriščevalci so odstranjeni. Ni pa se dvignila kulturna raven in zato sede birokrati na starih mestih. Spodrinemo jih lahko le tedaj, če bodo proletariat in kmetje organizirani v dokaj širšem obsegu kakor doslej in če se bodo poleg tega dejansko izvedli ukrepi za pritegnitev delavcev k upravljanju.«⁴

Tudi Lenin je po tem takem imel pred očmi dejstvo, da je oblast v službi ljudstva še zmerom v nekem smislu oblast posebnega sloja, ki so mu poverjene vodstvene funkcije v gospodarstvu in politiki in ki zaradi svoje trajnejše odtrganosti od neposredne produkcije ni istoveten z množico neposrednih proizvajalcev. Leninu je bilo jasno, da taka oblika vladavine še zmerom skriva v sebi nevarnost, da se njeni predstavniki, ne glede na svoje morebitno proletarsko poreklo, oddaljijo od ljudstva, se zapro v posebno kasto ter se njihovi posebni interesi ločijo od dejanskih interesov neposrednih proizvajalcev, skratka, da postanejo birokrati. Tako degeneracijo socialistične države je moči preprečiti samo z neprestanim političnim in kulturnim dviganjem neposrednih proizvajalcev, z njihovim pritegovanjem k praktičnemu vodstvu javnih poslov.

⁴ V. I. Lenin, Izbrana dela v štirih zvezkih, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani 1950, zv. IV, str. 152—153.

To pa ravno pomeni začetek zgodovinskega boja za likvidacijo odnosov, zgrajenih na degradaciji neposrednega proizvajalca.

Po tej poti smo krenili pri nas.

Izročitev gospodarskih podjetij v upravljanje delovnim kolektivom ne pomeni dejansko nič drugega kakor to, da vodstvene funkcije v gospodarstvu iznova prevzema neposredni proizvajalec, toda na nesorazmerno višji stopnji v razvoju produktivnih sil kakor pa je to bilo v prvotni skupnosti, ko so interesi nadaljnjega družbenega razvoja terjali vse večjo delitev dela. Naši okrajni, republiški in zvezni zbori proizvajalcev, mnogoteri organi družbenega upravljanja na vseh področjih našega javnega življenja, razvijanje naših socialističnih občin ali komun, — vse to pomeni, da neposredni proizvajalci iznova prevzemajo tudi vodstvo javnih, političnih poslov, ki so ga bili izgubili v procesu nastajanja in utrjevanja države in državne oblasti.

Utrjevanje socialistične demokracije, njeno nenehno razvijanje v znamenju vse širšega pritegovanja neposrednih proizvajalcev k opravljanju javnih poslov, vse to je nedvomno odvisno od progresivnega razvoja produktivnih sil, se pravi, od vse večje možnosti, da se neposredni proizvajalci uveljavljajo onstran neogibno potrebne materialne produkcije. Toda, bilo bi napak, če bi zategadelj socialistično demokracijo vezali na neko določeno, visoko stopnjo v razvoju produktivnih sil. Socialistična demokracija ni stanje, marveč proces, ki z vse večjim sproščanjem ustvarjalne pobude neposrednih proizvajalcev sam predstavlja mogočno gibalno za nadaljnji razvoj produktivnih sil, med tem ko toge birokratske metode upravljanja v gospodarstvu in v politiki ta razvoj zavirajo. Učinkujoč drug na drugega tvorita oba procesa neločljivo enoto. Boj za socialistično demokracijo je hkrati nenehno iskanje zmerom ustrežnejših organizacijskih oblik v gospodarskem in sploh v javnem življenju, oblik, ki bodo omogočale zmerom širšo in vsestransko pobudo delovnih množic, te najpomembnejše produktivne sile.

*

Pretvarjanje oblasti v službi ljudstva v oblast ljudstva, ali z drugimi besedami, razvijanje socialistične demokracije, je Lenin zvezal s problemom kulturne ravni delovnih množic in nenehnega dviganja te ravni.

Tudi tega dvojega dejansko ni moči ločiti.

Tu ne gre zgolj za problem kulturno zaostale dežele z množicami nepismenih in napol pismenih delovnih ljudi.

Nobenega dvoma ni, da se delavsko upravljanje, — če so dani vsi politično-ekonomski pogoji, — razvija toliko uspešneje, kolikor višja

je kulturna raven delavskega razreda. Iz tega tudi izhaja, da je nevarnost birokratske degeneracije socialistične države toliko večja, kolikor zaostalejša je dežela in kolikor manjša je teža proletariata, te najnaprednejše plasti delovnega ljudstva, na tehničnici družbenih sil te dežele. Vse to je nedvomno. Toda, ne gre zgolj za to. Gre za dosti globlje vprašanje, ki ni samo vprašanje relativne razvitosti ali zaostalosti neke dežele, marveč je neločljivo povezano z vprašanjem absolutne degradacije neposrednega proizvajalca v toku zgodovinskega razvoja, degradacije, o kateri je govora v začetku naše razprave.

Najgloblji vir človekove samoodtujitve je nedvomno ločitev ljudi na ročne in umske delavce, degradacija neposrednih proizvajalcev na izključno ročne delavce, ki se je v zgodovini vršila in izvršila hkrati z nastajanjem in utrjevanjem razredne družbe. Enotnost umskega in ročnega dela v delovnem procesu je bila s tem razbita, prav tako pa je bila razbita tudi enotnost tedaj sicer še sila primitivne, toda po svoje celovite proizvajalčeve osebnosti.⁵ Duhovna kultura se je ločila od materialne kulture. Ljudje umskega dela so se ločili od ljudi, ki neposredno ustvarjajo materialne temelje sleherne višje, duhovne kulture. Neka enotnost ročnega in umskega dela se je ohranila le v drobni produkciji, kjer proizvajalci, kmetje in obrtniki, še stoletja nastopajo kot tvorci tako imenovane ljudske materialne in duhovne kulture. Toda tudi tu se je z razvojem kapitalizma ta enotnost pričela rušiti in je v industrijsko naprednejših deželah že povsem razrušena.

Z zmerom ostrejšo delitvijo ročnega in umskega dela v obliki nastanka in razvijanja posebne plasti izključno umskih delavcev, izobraženstva, se enotnost obeh vrst dela uveljavlja le še kot enotnost in vsestranska povezanost družbenega dela ter se razodeva v proizvodih. Koliko je rezultatov človekovega dela, pa naj zadovoljujejo njegove materialne ali duhovne potrebe, o katerih bi mogli reči, da so proizvodi izključno umskih delavcev ali izključno ročnih delavcev? Kakor noben sodobni stroj ne bi mogel nastati brez znanstvenikovega umskega dela, tako si nobene knjige kot izrazitega proizvoda

⁵ Da bi se izognili nesporazumom je treba poudariti, da kajpak nikdar ni moči govoriti o popolni ločitvi umskega in ročnega dela, zakaj sicer bi se ročni delavec izpremenil v avtomat, umski delavec pa v bitje, ki ima duha, telesa pa ne. Sleherni individualni delovni proces pomeni porabo človekovih fizičnih in psihičnih sil. Gre za razmerje v tej porabi. Kadar govorimo o delitvi dela na umsko in ročno delo, tedaj s tem mislimo na delitev dela med ljudmi, od katerih eni delajo pretežno z možgani, drugi pa pretežno z rokami.

umskega dela, namenjenega širši potrošnji, ne moremo predstavljati brez delavcev v papirni industriji, brez črkostavcev in tiskarjev itd.

Toda to očitno dejstvo ni bilo zmerom tako očitno.

Na podlagi zgodovinsko nastale delitve dela na ročno in umsko, ali bolje, na podlagi delitve ustvarjalcev na ročne in umske delavce, so se rodila povsem enostranska pojmovanja o neposrednih proizvajalcih materialnih dobrin kot o brezoblični, topi množici, in o umskem delu kot o edinem resničnem ustvarjanju ter edinem gibalju vsega. Taka pojmovanja so našla svoj najustreznejši izraz v klasični antični filozofiji, recimo, v Platonovem nauku o idejah in v Aristotelovem nauku o materiji in formi. Na takih pojmovanjih dejansko počiva vsa idealistična filozofija do današnjega dneva. Ta pojmovanja so ohranila svojo državljansko pravico med tistim delom izobraženstva, ki je bil vzgojen v metafizičnem sprejemanju določenih rezultatov družbenega razvoja kot neizpremenljivih zakonov človeške »narave« in ki je nesposoben za dojetje zgodovinske težnje k postopni ukinitvi teh rezultatov v imenu novih, višjih rezultatov.

Zgodovinsko daljnosežnost delitve dela na umsko in ročno je Marx v »Nemški ideologiji« obeležil s temile besedami: »Delitev dela postane zares delitev v trenutku, ko nastopi delitev med materialnim in duhovnim delom. Od tega trenutka dalje si zavest zares lahko domišlja, da je nekaj drugega ko zavest o dejanski praksi, da *resnično* nekaj predstavlja, ne da bi predstavljala kaj resničnega, — od tega trenutka dalje se zavest lahko emancipira od sveta in preide k oblikovanju »čiste« teorije, teologije, filozofije, morale itd.«⁶ Skratka, razvil se je fetišizem »čiste duhovnosti«.

Bilo bi kajpak napak, če se v tej zvezi ne bi dotaknili druge skrajnosti, ki predstavlja nekoliko drugačno fetišizacijo zgodovinsko nastalega in še danes krepko veljavnega dejstva, da je človeško delo strogo ločeno v dve vrsti in da je s tem razkosana tudi človekova osebnost. S to skrajnostjo se dandanes dostikrat srečamo v vsakdanji praksi: pojavlja se kot podcenjevanje visokokvalificirane tehnične inteligence po naših industrijskih obratih, pa tudi v drugih oblikah tako imenovanega antiintelektualstva. Gre za pojmovanje, po katerem naj bi bilo produktivno samo ročno delo, med tem ko naj bi bilo umsko delo kratkomalo neproduktivno. Nosilci takega pojmovanja se časih celo sklicujejo na Marxa in Engelsa.

Marx in Engels duševnemu, umskemu delu nikjer ne odrekata produktivnosti. Tega problema se zmerom lotevata dialektično, z vidika

⁶ Marx-Engels, Gesamtausgabe, I. oddel., zv. 3, str. 21.

zgodovinsko nastale ločitve glave od roke, se pravi, umskih od ročnih ustvarjalcev, z vidika zgodovinskega razcepa produkcije na materialno in duhovno produkcijo.⁷ Pri tem pa kajpak nenehno poudarjata temeljno dejstvo zgodovinskega razvoja, da »iz določene oblike materialne produkcije izhajajo, prvič, določen ustroj družbe, drugič, določen odnos človeka do narave. Od enega kakor od drugega sta odvisna njegova državna ureditev in njegovo duhovno pojmovanje. Po tem takem tudi vrsta njegove duhovne produkcije.«⁸

V tem smislu Marx in Engels že od »Svete družine« in »Nemške ideologije« dalje dosledno govorita o neposredno produktivnem delu in o neposrednem proizvajalcu, o ročnem delavcu, ki neposredno proizvaja materialne pogoje sleherne duhovne kulture, hkrati pa poudarjata, da se zlasti v kapitalizmu duhovne potence produkcijskega procesa skoraj povsem ločijo od delavca kot samostojna potencia produkcije, kot znanost.⁹ Z drugimi besedami, pri Marxu in Engelsu ne gre za to, da bi delu duševnega delavca odrekala produktivnost, marveč jima gre predvsem za opredelitev neposredne materialne produkcije in neposrednega proizvajalca ter odnosa med materialno produkcijo in tako imenovano idejno vrhunjo stavbo, to je, vsemi vrstami duhovne ustvarjalne dejavnosti.

Prav tako je klasičkom marksizma tuje sleherno podcenjevanje vloge, ki jo predstavniki umskega dela, izobraženci, imajo v progressivnem razvoju družbe. Zlasti se jim ne zdi nikdar preveč poudarjati vlogo tistih predstavnikov izobraženstva, ki so se na temelju svoje izobraženosti, znanja o svetu in ljudeh, na temelju svoje daljnovidnosti in moralne zlahtnosti dvignili nad predsodke in omejenost razreda, iz katerega so izšli, se objektivno približali družbenim nosilcem višjih oblik človeškega sožitja ali pa se tudi subjektivno, zavestno z njimi združili. Iz vrst takega izobraženstva so zrasli vsi zares veliki tvorci občečloveške kulture, filozofi, znanstveniki, umet-

⁷ Gl. Marx, Kapital, zv. I, zlasti začetek 14. poglavja. Pri nas se je temu Marxovemu pojmovanju odnosa med materialno in duhovno kulturo prvi močno približal Ivan Cankar v znanem predavanju »Slovensko ljudstvo in slovenska kultura«.

⁸ Marx, Teorije o presežni vrednosti, izd. Kulture, Beograd 1953, zv. I., str. 348.

⁹ Gl. Marx, Kapital, zv. I, str. 210, 342. Tu gre predvsem za prirodoslovno-matematične in tehnične vede. Še bolj ko v pogledu teh ved, ki so zmerom več ali manj povezane s potrebami materialne produkcije, je neposredni proizvajalec izključen iz ustvarjalne dejavnosti v drugih panogah duhovne produkcije, v družbenih vedah, v filozofiji, v umetnosti itd.

niki itd. Tako izobraženstvo ima časten delež tudi v zgodovini revolucionarnega delavskega gibanja in boja za socializem.

V znamenitem cirkularnem pismu, ki sta ga leta 1879 pisala voditeljem nemške socialne demokracije in v katerem sta jih svarila pred izobraženci, ki skušajo v delavsko gibanje vnesti zgolj svojo malo-meščansko idejno zmedo ter mu vsiliti nazore, ki so mu povsem tuji, Marx in Engels hkrati poudarjata: »V razvoju utemeljen, neizogiben pojav je, da se borečemu se proletariatu pridružujejo tudi ljudje iz doslej vladajočega razreda in mu dovajajo izobrazbeno osnovo.«^{9a} Tudi Lenin je v istem smislu ocenjeval vlogo naprednega izobraženstva v pogojih, ko je delavcu spričo obstoječe delitve dela še praviloma zaprta pot k višji izobrazbi. V svojem delu »Kaj storiti?« pravi: »Zgodovina vseh dežel priča, da si lahko delavski razred samo s svojimi lastnimi silami ustvari zgolj tradeunionistično zavest, to je prepričanje, da se je treba združevati v zveze, se boriti s podjetniki, zahtevati od vlade, da izda te ali one za delavce nujno potrebne zakone ipd. Nauk socializma pa se je razvil iz filozofskih, zgodovinskih, ekonomskih teorij, ki so jih obdelovali izobraženi predstavniki imovitih razredov, intelektualci.«^{9b}

Klasiki marksizma potemtakem nikakor niso podcenjevali pomena, ki ga ima izobraženstvo za razvoj človeške materialne in duhovne kulture. Pač pa so zmerom neusmiljeno smešili omejenost tistih, ki v izobraženstvu, zlasti pa v predstavnikih višjih oblik umskega dela, gledajo izjemne, povsem neodvisne in izvirne duhove, plavajoče nad družbenimi razlikami in nasprotji. Gre za tiste izobražence, ki v rezultatih zgodovinsko pogojene delitve dela na umsko in ročno delo vidijo nekaj dokončnega, v duhovnem delu pa večni privilegij peščice božjih izbrancev. Ne čutijo, da je s to delitvijo dela tudi njihova lastna osebnost v marsičem okrnjena, marveč v tej okrnjenosti uživajo. Izmišljajo si najrazličnejše, navadno sila neizvirne teorije, ki naj bi to stanje opravičevale in branile; zviška motrijo vsako konkretno družbeno dejavnost, ki ji je cilj ukinitve suženjske podrejenosti človeka delitvi dela, odprava razlik med ročnimi in umskimi delavci.

Da bi se izognili nesporazumom in vulgarizacijam, moramo poudariti, da si marksisti odprave razlik med ročnim in umskim delom ne predstavljajo v tem smislu, da se bodo v komunizmu neposredni proizvajalci izpremenili v ljudi, od katerih vsak vse zna in vse ve.

^{9a} Marx-Engels, Izbrana dela v dveh zvezkih, zv. II, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani 1951, str. 622.

^{9b} V. I. Lenin, Izbrana dela v štirih zvezkih, zv. I, str. 209.

Tako mišljenje bi bilo kajpak sila naivno, če pomislimo na vse večjo razčlenjenost sodobnega družbenega zanimanja in dejavnosti.

Kulturni boj za odpravo razlik med umskim in ročnim delom, ki bo nedvomno dolgotrajen zgodovinski proces,¹⁰ je predvsem boj za osvoboditev neposrednega proizvajalca izpod suženjske podrejenosti delitvi dela. Gre za ukinitve njegove vezanosti na določen, ozko omejen sektor fizičnega dela, za ukinitve stanja, v katerem je neposredni proizvajalec, v manjši ali večji meri, vsekakor pa zgolj potrošnik, ne pa ustvarjalec višjih duhovnih dobrin. Gre za to, da bo sleherni človek lahko uveljavil svoje prirojene in pridobljene zmožnosti in sposobnosti, se po svojih osebnih nagnjenjih uveljavljal na različnih področjih družbene dejavnosti, materialne in duhovne. Skratka, gre za izpremembo njegove okrnjene osebnosti v celovito človeško osebnost. V »Nemški ideologiji«, v svoji polemiki z znanim filozofom anarhizma Maxom Stirnerjem, je Marx zadevno stališče komunistov pojasnil s temile besedami: »On si domišlja, da hočejo tako imenovani organizatorji dela organizirati celotno dejavnost vsakega posameznika, med tem ko ravno oni ločijo med neposredno produktivnim delom, ki naj bo organizirano, in med delom, ki ni neposredno produktivno. Kar zadeva to delo pa nikakor ne menijo, kakor si to domišlja Sancho, da naj vsak dela ko Rafael, marveč vsak, v katerem tiči Rafael, naj se neovirano izoblikuje.«¹¹

Cilj boja za dvig kulturne ravni neposrednih proizvajalcev v okviru boja za socialistično demokracijo in na podlagi nenehne rasti produktivnih sil je po tem takem upostavitev celovitosti človeka kot proizvajalca materialnih in duhovnih dobrin.

Boj za ta cilj daje vsebino in pravec socialistični kulturi in njenemu razvoju. Ta boj je bistveno obeležje socialističnega humanizma.

*

Če na problem socialistične kulture gledamo z vidikov boja za premostitev zgodovinsko nastalega prepada med ročnimi in umskimi delavci, tedaj nam postane povsem jasno, zakaj se je Lenin tako srdito boril proti slehernemu umetnemu ustvarjanju posebne proletarske, socialistične kulture. Postane nam jasno, zakaj je bistvo te

¹⁰ V. I. Lenin, Izbrana dela v štirih zvezkih, zv. III, str. 261: »S kakšno hitrostjo pa bo potekal ta razvoj, s kakšno hitrostjo bo privedel do tega, da bo odpravljena delitev dela, da bo odpravljeno nasprotje med umskim in ročnim delom, da bo delo postalo »prva življenjska potreba«, tega ne vemo in tega tudi ne moremo vedeti.«

¹¹ Marx-Engels, Gesamtausgabe, I. oddel., zv. 5, str. 572.

kulture videl v tem, da delovne množice sprejemajo in naprej razvijajo vse tisto, kar je dragocenega nastalo v tisočletnem razvoju človeške misli in kulture. Govoreč o nalogi socialističnega preoblikovanja človeka, je na III. vseruskem kongresu Zveze komunistične mladine dejal: »Brez jasnega spoznanja, da samo z najboljšim poznavanjem kulture, ki jo je človeštvo ustvarilo v vsem svojem razvoju, in z njenim preoblikovanjem lahko gradimo proletarsko kulturo, brez takega spoznanja te naloge ne bomo rešili. Proletarska kultura ni padla kar od nekod na zemljo, ni izmišljotina ljudi, ki se imenujejo specialiste za proletarsko kulturo. To je popoln nesmisel. Proletarska kultura mora biti zakoniti razvoj tistega znanja, ki ga je pridobilo človeštvo pod jarmom kapitalistične, fevdalne in sužnjeposestniške družbe. Vsa ta pota in steze so vodile, vodijo in bodo še dalje vodile v proletarsko kulturo...«¹²

Če s teh vidikov gledamo na probleme socialistične kulturne politike, bi njene naloge na kratko lahko takole opredelili: odpirati množicam neposrednih proizvajalcev dostop do tistih zakladov znanja o svetu in ljudeh, ki so bili spričo obstoječe delitve dela doslej praviloma dostopni zgolj vladajočim eksploatorskim razredom in sorazmerno zelo ozki plasti delovnega ljudstva, delovnemu izobraženstvu. V ta namen je treba izkoristiti vse oblike kulturnega dela, pri čemer ne mislimo samo na prosvetne ustanove, kakršne so splošnoizobraževalne in strokovne šole, delavska in druga kulturno-prosvetna društva, ljudske univerze itd. Pri tem mislimo tudi na najrazličnejša sredstva in prijeme te dejavnosti, od najpreprostejših do zahtevnejših, na razne posredne člene, na nove ali že utrte poti, po katerih je moči kulturo delovnim množicam kar najbolj približati. O vsem tem je obširneje govoril tovariš Edvard Kardelj na III. kongresu Zveze komunistov Srbije, konec aprila 1954. Njegova izvajanja lahko v nekem smislu veljajo za platformo našega množičnega, socialističnega kulturno-prosvetnega dela.¹³

Socialistična demokracija, kakršna se razvija pri nas, ustvarja kulturno-prosvetnemu delu med delovnimi množicami povsem nove pogoje in oblike.

Pri delu v organih delavskega in vobče družbenega upravljanja se neposredni proizvajalci srečujejo z neštetimi problemi, ki se pojavljajo na najrazličnejših področjih družbenega življenja. Neposredno se seznanjajo s problemi šolstva in z drugimi prosvetnimi vprašanji, z

¹² V. I. Lenin, Izbrana dela v štirih knjigah, zv. IV, str. 443.

¹³ Gl. Komunist, l. 1954, št. 5—6.

materialnimi vprašanji umetniškega ustvarjanja, z vprašanji ljudskega zdravstva in socialne politike, da niti ne govorimo o vprašanjih gospodarske politike. O vsem tem odgovorno sklepajo. Njihovo praktično soočenje s temi vprašanji dviga njihovo zavest o potrebi lastnega izobraževanja. Kulturno dviganje, dviganje njihove vednosti o družbi in ljudeh postaja zanje stvar, ki je neločljivo povezana z uspešnim reševanjem nalog, pred katerimi so se znašli. Da je temu tako, priča precejšen porast dejavnosti naših delavskih kulturno-prosvetnih društev in sindikatov v zadnjih letih, priča povečano zanimanje naših delavcev, članov delavskih svetov, upravnih odborov in zborov proizvajalcev, za vprašanja kulturne graditve. Izkušnja kaže, da delavci povprašujejo največ po takih predavanjih, v katerih najdejo odgovore na vprašanja, ki so se pojavila med delom v ustanovah družbenega in delavskega upravljanja.

Vse to pomeni, da danes v jugoslovanskem merilu nenehno raste pobuda delovnih množic samih, ki je od njegovih začetkov sem bistvena za socialistično kulturno-prosvetno delo. V tem se to delo loči od golega prosvetljevanja ljudskih množic.

Pri prosvetljevanju ljudskih množic gre predvsem za zavest prosvetiteljev o potrebi prosvetljevanja ljudstva, med tem ko v tem ljudstvu samem ta zavest toliko manj naleti na odmev, kolikor nižja je njegova kulturna raven. Z razvijanjem socialistične demokracije in njenih organov postaja zavest o potrebi množične izobrazbe tudi v zaostalejših predelih naše domovine vse bolj zavest neposrednih proizvajalcev samih, rezultat njihove družbeno-politične prakse. Nekdanje prosvetljenstvo je izhajalo iz idealistične predpostavke, da je družbo moči popraviti predvsem s popravljanjem ljudi, ne pa prvenstveno z izpreminjanjem materialnih temeljev, na katerih se razvijajo odnosi med ljudmi. Socialistična kulturna politika izhaja iz predpostavke, da kulturnih, človeških odnosov med ljudmi ni moči ustvariti brez graditve materialnih temeljev, na katerih bodo ti odnosi sloneli, brez zavestne socialistične ekonomske in politične graditve.

Vse to dogajanje v naši domovini predstavlja družbeni proces, čigar daljnosežnosti se dostikrat sredi vsakdanjih stisk in težav niti sami dovolj ne zavedamo. Z vidikov tega dogajanja je treba vsekakor presojati tudi današnje stanje v naši kulturi, današnje krče njene rasti, kakor tudi perspektive njenega razvoja, posebej pa še razvoja naše umetnosti in književnosti. Kdor s tem dogajanjem živi in se zaveda njegove daljnosežnosti, najde v njem neusahljivi vir nadosebnega navdiha in življenjskega optimizma, brez katerih si ni moči zamisliti

zavestnega borca za socializem, skratka, najde v njem globlji smisel svojega osebnega bitja.

Nobenega dvoma ni, da se bo naša socialistična kultura, v pogojih socialistične demokracije in nenehne rasti produktivnih sil naše družbe, vzpenjala toliko višje, kolikor širše bo pognala svoje korenine v množicah, se pravi, kolikor večje bo materialno in duhovno blagostanje teh množic. V tem pogledu je treba vsekakor pritrditi Miroslavu Krleži, ki je pred skoraj dvajsetimi leti, v krajšem članku o tendenci v umetnosti, objavljenem v »Delavsko-kmečkem koledarju«, zapisal: »Kakor si nobene visoke umetnosti ni moči zamisliti brez visoke materialne kulture, tako tudi visoke proletarske umetnosti ni brez visoke proletarske materialne kulture, ki bo prav zaradi svoje visoke materialno-kulturne ravni izgubila svoj izključno proletarski značaj. Družba, ki danes nastaja in ki prihaja, bo hkrati s svojim vzponom k visoki materialni (in po tem takem tudi estetski in etični) kulturi, nedvomno rodila tudi visoko kvalificirane umetnike.«¹⁴

To kajpak ni vprašanje današnjega ali jutrišnjega dneva, je pa vsekakor vprašanje takega razvoja v bodočnosti, ki ga je že danes moči priznati za realno možnost.

¹⁴ Gl. Hrvatska književna kritika, VI. del: Miroslav Krleža, izd. Matice Hrvatske, Zagreb 1953, str. 403.